

резвости (“хитрости”), т.е. телесного и духовного здоровья” (Толстой 1977, 398): сербск. *здрав као риба* / бел. *здоровы як рыба*. Возможно, некоторая связь с древней символикой рыбы отражена в УС, описывающих быстроту, красоту отдельных представителей: *хуткі (шпаркі) як стронга, скрытны як уюн, прыгожая як краснапёрка*. В современных литературных сербском и белорусском языках указание УС с названиями волка и рыбы практически не употребляются.

4. Таким образом, употребление названий животных, являющихся эталонами положительных качеств, весьма ограничено в рассматриваемых языках, часто окрашено дополнительными негативными оттенками и в большой степени зависит от контекста. В качестве эталонных свойств животных выступают преимущественно физические качества (внешняя красота, ловкость, грациозность и т.д.), за исключением символики “чистых” птиц и детенышей животных, некоторых примеров литературного влияния и отдельных случаев. Сфера психических и социальных черт описывается при помощи более сложных и индивидуализированных фразеологических образов.

При большой степени общности рассматриваемых эталонов, наблюдаются и некоторые различия между двумя языками: 1) образы отдельных животных не совпадают по положительной или отрицательной маркированности или по семантическому объему; 2) в одном языке эталоном является животное, не имеющее данной функции в другом языке; 3) тот или иной эталон в одном языке может быть представлен и лексической метафорой, и УС или идиомой, в другом – только одним типом единиц. В обоих языках позитивный потенциал названий животных усиливается при добавлении уменьшительно-ласкательных суффиксов.

Литература

Гура А.В. Символика животных в славянской народной традиции. М., 1997.

Толстой Н.И. Заметки по славянской фразеологии: *здрав као риба* / Zbornik radova povodom 70. godisnjice zivota J. Vukovica. Sarajevo, 1977. – С. 397-403

I.M. Гоўзіч, (Беларусь, Мінск)

ЯНКА СІПАКОЎ – СЛОВАТВОРЦА

Даследаванні ў галіне тэорыі вобразнасці, якая належыць да найменш вивучаных раздзелаў паэтыкі, становяцца асабліва актуальнымі ў наш час, бо феноменальныя магчымасці мастацкага слова пастаянна звяртаюць на сябе ўвагу шматлікіх літаратуразнаўцаў і мовазнаўцаў. З улікам гэтага ў нашым артыкуле зроблена спроба аналізу вобразнай структуры з боку яе «словатворчага» аспекту.

Аднак у сувязі з вышэйказаным паўстае пытанне: ці маем мы права паглыбляцца ў адну з самых дзівосных таямніц мастацтва – вобраз, спасцігнуць сакрэты якога, на думку прыхільнікаў інтуітыўнага пачатку ў творчасці,

немагчыма, таму што прафесійнае веданне законаў творчасці і яго ўдалае прымяненне на практыцы можа загубіць жывую сутнасць мастацтва?

Мы добра ўсведамляем, што незразумелася, няпэўнасць надаюць з'ява таямнічасць, прыгажосць, чароўнасць, а пазнаная, раскрытая аналітычнай сутнасць яе паўстае менш загадкавай. Але незлічона вялікі вопыт вывучэння мастацтва даказвае, што без ведання глыбінных яго законаў нельга адчуць сапраўдную асалоду пры чытанні твора.

У пісьменніка і паэта, «чалавека з павышанай адчувальнасцю слова як інструмента і матэрыялу творчасці», працэс афармлення думак у сапраўдную вобразнасць мае творчы характар, паэт знаходзіцца ў няспынным пошуку, стварае ўсё новыя і новыя словы не для знешняга ўпрыгожвання вершаў, а каб больш дакладна, выразна і поўна выказаць свае перажыванні, перадаць іх рэцыпіенту-чытачу. «Сапраўдны мастак імкнецца выснаваць моўную тканіну твора так, каб дасягнуць найбольш поўнага і дакладнага раскрыцця задумы, каб вобразна ўвасобіць яе, выяўна падаўшы тыповыя з'явы жыцця. З гэтай мэтай пісьменнік часта ўжывае вобразныя сродкі мовы» (1, 61). У дадзенай сітуацыі важны фактар першаснасці з'яўлення ўражанняў, «адчуванняў» («прадчування») прадмета адлюстравання і другаснасці, усвядомленасці і асэнсаванасці працы над словам, слоўным матэрыялам. У сувязі з выпэйсканым мы і паспрабуем прасачыць рэалізацыю названага прынцыпу ў паэзіі Янкі Сіпакова.

Прыгажосць і характэрнае навакольнай рэчаіснасці знаходзяць адбітак у паэтычным творы, калі аўтар спрабуе стварыць яскравы, каларытны, запамінальны і выразны мастацкі вобраз. І ў выніку ён выкарыстоўвае тропы, мастацкія сімвалы і дэталі, наватворы, неалагізмы. Тое ж самае адбываецца і пры раскрыцці ўнутранага стану лірычнага героя: аўтар шукае найбольш трапны выраз, азначэнне, мастацкія дэталі.

Часта па-за ўвагай даследчыкаў мастацкай творчасці застаецца яе істотная асаблівасць: відавочнае імкненне аўтараў да выкарыстання новых слоў або выразаў. А наватворы тым часам у кожным таленавіта напісаным творы нясуць вельмі важную стыльваю нагрукку. Па-першае, імі перадаецца ўнутраны стан лірычнага героя. Па-другое, у іх адбіваецца настрой і духоўнасць самога аўтара, стаўленне да пэўных прадметаў, з'яў, падзей, эвалюцыя гэтага стаўлення. Па-трэцяе, з дапамогай наватвораў паэт часта трапна перадае чытачу «духоўны» стан прыроды – «малодшага брата чалавека», паводле сцвярджэння рускага паэта М. Забалоцкага. І, нарэшце, яны з'яўляюцца адным з паказчыкаў арыгінальнасці мыслення мастака.

«Неалагізм (ад грэч. neos -новы і logos - слова) – новае слова або моўны зварот, якія ўжываюцца ў мастацкім творы з пэўнымі стылістычнымі мэтамі Асабліва часта сустракаюцца стылістычныя, або аўтарскія, неалагізмы, так званыя наватворы» (2, 107). У сваёй працы над наватворамі мастакі слова звычайна працягваюць традыцыі вуснай народнай творчасці, якая літаральна перанасычана імі.

Здарылася так, што гэтая з'ява – найбольш недаследаваная ў нашым літаратуразнаўстве і мовазнаўстве, бо падобныя вобразныя словы лічыліся штучнымі, выкарыстанымі для знешняга ўпрыгожвання твораў, для дэманстрацыі арыгінальнасці аўтарскіх пошукаў. Дарэчы, працяглы час увагу крытыкаў прыцягвалі толькі наватворы Рыгора Барадуліна.

На самой жа справе падобныя высновы літаратуразнаўцаў не маюць рацыі, бо Янка Сіпакоў і некаторыя іншыя паэты і пісьменнікі, напрыклад, выкарыстоўваюць аўтарскія неалагізмы не для знешняга ўпрыгожвання сваіх твораў, а для раскрыцця ўнутранага сутнасці паказаных прадметаў ці з'яваў. Разгледзім гэты аспект больш падрабязна на прыкладзе з творчасці Я. Сіпакова.

Як жа хораша ўваліцца

Пасля ўтомы ў лугакветкі... (3, 125)

У працытаваным урывку з верша «Як жа хораша ўваліцца...» Янка Сіпакоў ужывае наватвор «лугакветкі», каб не толькі трапна назваць прадмет і месца, дзе ён знаходзіцца (кветкі, што растуць на лузе, лугавыя кветкі), але і паказаць замілаванасць лірычнага героя звычайным і будзённым.

У другім вершы паэт стварае цікавы і запамінальны вобраз дзякуючы ўжыванню новага слова «ўсцешынкi» (жыцця). Лірычны герой, пакутуючы ад смутку, выкліканага паўсядзённасцю, вырываецца на «шырокі прастор жыцця», з яго трывогамі і радасцямі, успрымае часовае вызваленне ад запраграмаваных паводзінаў як «усцешынкi» жыцця.

Падобны ж матыў – матыў пераадолення павуцінна будзённасці працуе на стварэнне аўтарскага неалагізма «насалоднасць». Значэнне гэтага слова ў нашай мове нельга растлумачыць толькі рускім словам «наслаждение», яго можна зразумець толькі ў кантэксце твора: паэт рупіцца, каб адчуванне свабоды не памянялася на залішні спакой і шчасце. Гэты наватвор сведчыць пра вельмі ўдалае пашырэнне сэнсавых магчымасцей слоў, умненне таленавітага аўтара надаць яму дадатковую сэнсавую вартасць і значымасць:

Выбірайся, нібы з ціны,

З насалоднасці такой. (3, 160)

Янка Сіпакоў – вядомы майстар пастаноўкі новых слоў у выразны кантэкст. Ён можа ў адным вершы без награвашчвання выкарыстаць некалькі (да трох) індывідуальна-аўтарскіх лексем, ствараючы запамінальны, вобразны малюнак прыроды, выразна акрэсліваючы прыгажосць светлага каханя і замілавання. Каханя заходзяць у «абраскошаны» луг, бы ў рай, дзе ўсё «крыляе», і, нягледзячы на такі няспынны рух, стаіць нязвыкляя для «жыхара горада» «ціхата»:

І мне з табой шчасліва марыць

Пра ўсё вось з гэтай ціхаты. (3, 151)

Дарэчы, аўтарскія неалагізмы, створаныя на аснове назоўніка **крылы**, ужываюцца ў паэзіі Янкі Сіпакова не ў адзінкавых выпадках, у яго вершах «**крыляюць** словы», «**крыляюць** птахі», «**крыляюць** рукі», «**крыляюць** матлушкі і краскі», «**укрыльвае** (лёт энергіі)».

Творы Янкі Сіпакова ўнеслі ў сучасную паэзію каханна яшчэ адзін аспект, аспект рыцарскага захаплення прыгажосцю каханай, у абліччы якой паэт бачыць лепшыя рысы чалавецтва. Прыгажосць каханай паказваецца ім «пракавечнай», (спрадвечнай) і «жадомай» (жаданай), з'яўляецца вынікам «працы» многіх стагоддзяў, а каханая – востравам прыгажосці ў «акіяне светлым»: «Ды і сама ты ў акіяне белым, // У акіяне светлым, нібы востраў // **Жадомай, пракавечнай** прыгажосці, // Якую гэтак доўга я шукаў...» (3, 66).

Стан прыроды таксама ўплывае на словатворчасць паэта: ён можа напісаць, што ў вельмі моцныя маразы «лядзе зямля» («І зямля лядзела ўвачавідкі...» (3, 129)), «лядзеюць» людзі – не проста мёрзнуць, але і моцна пакутуюць («Я ўлядзеў, абмарозіўся ў лесе...» (3, 163)). Пра падарожнага мастак піша, што ён ад адзіноты і холаду «скарчанеў на морозе» (3, 11). Нават бязмежжа ў паэта перад надыходам зімы таксама становіцца «скарчанелым». Змярзаецца ў такое надвор'е і «...шчэбет птушыны // і дрэў абвяселены смех» (3, 143), а рукі людскія становяцца «азалелымі». Летам, калі стаіць невыносная спёка і «задуш», утвараецца іншая сітуацыя, для перадачы сутнасці якой паэт выкарыстоўвае вельмі сакавіты і дакладны наватвор «захрасла» (гэтым словам характарызуецца цішыня, якую ўжо можна не толькі бачыць зрокава, але і рэзаць на кавалкі).

Чуйны да словаўжывання і словаўтварэння, сапраўдны майстар неалагізмаў часта пераносіць назву з'явы прыроды на працэс чалавечай дзейнасці – менавіта калі ідзе няспынны дождж, можна толькі «дажджаваць», а чалавек у падобнай сітуацыі становіцца «абдожджаны», – сумуе без працы, не ведае, што рабіць:

Калі дажджуеш у самоце

Пад шэпт суцішаны дажджын... (3, 141)

На працэс стварэння новых слоў часта ўплываюць успаміны аўтара і настрой падчас іх. Так, замілаванне паэта выклікае не толькі вобраз каханай, але нават і яе лыжны след, побач з якім «суседзіць» паэтавы:

Твой ціхі след пазнаю лёгка,

Бо ля яго суседзіць мой... (3, 156)

Даволі часта ўжывае Янка Сіпакоў наватворы, каб падкрэсліць пэўнае значэнне слова, даць трапную характарыстыку з'яве. Так, новае слова «якдзённая» (пошасць) паказвае на стан сучаснага грамадства, калі ў сваім штодзённым жыцці мы апошлілі ўсё, што змаглі, нават каханне («Не дакранайдзеця да гэтай чысціні - // Навошта ўспамінаць яго будзённа // Няхай яго цнатлівае, звініць, // Бы свята ў нашай пошласці **якдзёнай**» (3, 157)). Прыкладна так жа з'явіўся наватвор «збудзёніць» (надакучыць, стаміць).

А цяпер паспрабуем пералічыць некаторыя арыгінальныя неалагізмы, што ўжываюцца ў паэзіі Янкі Сіпакова, і вызначыць спосаб іх утварэння. Большасць наватвораў у паэзіі таленавітага мастака створана прыставачна-суфіксальнымі спосабам. Часцей за ўсё такім спосабам уведзены ва ўжытак дзеепрыметнікі («высліжаныя» рукі маці, «вымроеныя» вуліцы, «уклубленыя» думкі «абвяселены» смех, «абраскошаны» луг, «найплодныя» мясціны «абдожджаны» луг). На другім месцы па частотнасці ўжывання знаходзяцца

неалагізмы, утвораныя пры дапамозе адных суфіксаў: касцёр «святлівы», «ляджуеш», дотык «ласкотны», «круглёная» бомба, днём пасля ўзыходу алмазднай планеты становіцца «меркурна» альбо «юпіцерна». Значна менш паэт ужывае неалагізмаў, якія ўтвораны шляхам спалучэння асноў ці слоў: «галагола», «ласкадаўцы», «тугапелы». І літаральна некалькі з іх утвораны пры дапамозе прыставкаў: «упракосім», «ядвабны».

Проза Янкі Сіпакова – таксама некранутая і невычэрпная крыніца неалагізмаў і наватвораў, якія маюць пераважна фальклорную і «дыялектную» аснову і сведчаць пра вернасць пісьменніка метафарычнаму, вобразнаму, а значыцца –найбольш архаічнаму светаўяўленню, пра яго свежасць паэтычнага бачання свету.

Такім чынам, Я. Сіпакоў у сваіх творах ужывае наватворы з мэтай больш дакладнага і вобразнага акрэслення прадметаў ці з'яваў, надання трапнай характарыстыкі таму, што бачыць і не можа перадаць звыклым, звычайным словам.

Літаратура

1. Малажай Г.М. Сучасная беларуская мова: Пэрыфраза. - Мн., 1980.
2. Рагойша В.П. Паэтычны слоўнік. - 2-е выд., дапрац. і дапоўн., - Мн., 1979.
3. Сіпакоў Я. Выбраныя творы ў 2 т. Т.1. Паэзія. - Мн., 1995.
4. Сіпакоў Я. Выбраныя творы ў 2 т. Т.2. Проза. - Мн., 1997.

М.С. Гутовская (Беларусь, Минск)

ДЕРИВАЦИОННАЯ И ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ РУССКОЙ ЛЕКСЕМЫ СЛОВО И АНГЛИЙСКОЙ WORD

В докладе представлены результаты анализа активности (лексической, словообразовательной и фразеологической) лексем *слово* и *word* и характера фразеологизмов с данными словами с точки зрения семантической слитности в русском и английском языках с целью установления зависимости между свойствами слова и фразеологизма.

Лексемы *слово* и *word* являются полисемными в обоих языках, но количество их значений в русском и английском различно. При определении семантической активности анализируемых лексем для большей объективности использовались суммированные данные нескольких наиболее авторитетных толковых и двуязычных словарей. Современные русские словари насчитывают в семантике *слово* 10 значений (включая оттенки). Все частные значения зависят от основного (радикальная полисемия) и метонимически мотивируются им.

Семантическая структура англ. *word* более сложна: она насчитывает 29 значений и оттенков значений. Значительно сложнее и характер отношений лексико-семантических вариантов (ЛСВ) многозначного *word* (радикально-